

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of International Social Sciences

Cilt: 30, Sayı: 1, Sayfa: 399-411, OCAK – 2020

Makale Gönderme Tarihi: 19.10.2019 **Kabul Tarihi:** 16.01.2020

SOĞUK SAVAŞIN BAŞLARINDA TÜRKİYE’DE ANTI-KOMÜNİZM ETKİSİNDE MİLLİYETÇİLİK VE DİN*

Early Years of Cold War Nationalism and Religion in Impact of Anti-Communism in

Turkey

Ahmet ÇELİK**

ÖZ

Milliyetçilik, cumhuriyetin kuruluş yıllarında, devletin ulusal toplum meydana getirmek için kullandığı bir ideoloji olmuş, siyasetten ekonomiye, sosyal yapıdan kültüre çoğu alanda etkisini göstermiş, devlet politikalarına yön vermiştir. Buna karşılık din, oluşturulmak istenen modern topluma karşılık, Osmanlı Devleti’ni ve saltanatı çağrıştırmaları nedeniyle geri planda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan, temelinde ekonomik ve ideolojik mücadele olan Soğuk Savaş süreci başlamış, dünya iki kutba ayrılmıştır. ABD ve SSCB’nin başını çektiği bu mücadelede, neredeyse dünyanın tamamı, her alanda etkilenmiştir. Türkiye de Soğuk Savaş sürecinden doğrudan etkilenen ülkeler arasındadır. Özellikle Sovyet korkusu, diğer deyişle Anti-Komünizm, Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve hatta sosyo-kültürel politikalarına yön vermiştir. Bu etki Türkiye’deki milliyetçilik ve din alanlarında da kendini göstermiş, Soğuk Savaş öncesi durumdan tamamen farklı bir hal almıştır.

Çalışmamızda; Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonraki ilk beş yıl, Türkiye’de Anti-Komünizm etkisiyle milliyetçilik ideoloji ve din anlayışının nasıl şekillendiği ve bu iki olgunun bu etkiye göre ilişkisinin yeniden nasıl düzenlendiği ele alınmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında birbirine yakın durmayan din ve milliyetçiliğin, anti-komünizm etkisiyle ittifak haline gelmesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Türkiye, Anti-Komünizm, Milliyetçilik, Din

ABSTRACT

During the foundation years of the Republic, nationalism was an ideology that the state used to form a national society, and it showed its influence in many areas, from politics to economically, social,cultural, and shaped state policies. On the other hand, religion remained in the background, due to its connotation of the Ottoman state and for the purpose of creating modern society.

After the Second World War, the Cold War process, which was founded on the basis of economic and ideological struggle, began and the world was divided into two poles. In this struggle led by the US and the USSR, almost the whole world has been affected in every field. Turkey is among the countries directly affected by the Cold War period. In particular, the Soviet fear, that is anti-communism, gave direction to Turkey's political, economic and even socio-cultural policy. This effect has shown itself in the field of nationalism and religion in Turkey, the state has taken a completely different situation from before the Cold War.

In our study; In the early years of the Cold War, the first five years after the end of Second World War, how the shape of the anti-communist influence the ideology of nationalism and religious in Turkey and these two cases were discussed as how to reproduce the regulation of relations based on this effect. In the early years of the republic, religion and nationalism, which did not stand close to each other, were allied with the influence of anti-communism.

Keywords: Cold War, Turkey, Anti-Communism, Nationalism, Religion

* Bu makale Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan “*Soğuk Savaş Süreci ve Türkiye’ye Etkileri (1939-1952)*” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü ELAZIĞ
e-posta: ahmetcelik2@firat.edu.tr , ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0624-6701>

GİRİŞ

Atatürk, modern bir dünyada gelişebilmek için toplumun temel dinamiklerinin değişmesi gerektiğine inanmış, Osmanlı'dan gelen yapıyla ilerlemenin mümkün olmayacağını düşünerek, toplumun her tabakasının zihinsel algısını değiştirmeyi amaçlamıştı. Bu sebeple din nispeten geri planda kalırken milliyetçilik, Türkiye'nin politikalarına yön veren ana unsurlardan biri olmuştu.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, inkılaplarla toplumsal dönüşümün sağlanmaya çalışıldığı dönemde, kültür alanında, özellikle dini taassubun etkisini kırmak için, Batılı anlamda modernleşme çabalarının yanında, seküler milliyetçilik de sıkça başvurulan ideoloji oldu. Buradaki esas hedefin, gevşek dini bağlarla bir arada yaşayan bir imparatorluk tebaasının, birbiriyle daha çok kaynaşmış bir millet haline gelmesini sağlamak olduğu açıktır. Bu yaklaşım çerçevesinde girilen inkılap hareketlerinin Türkiye'de toplumsal farklılaşmalara ivme kazandırdığı ortadadır. Ancak, bu süreçte değişim ve dönüşüm, okur-yazar oranı, kentli-köylü nüfusu arasındaki dengesizlik ve eldeki imkânların kısıtlı olması sebebiyle toplumun genelini kapsamamış, sadece eğitim verilebilenlerle sınırlı kalmıştı. Yapılan inkılapların halka yeterince anlatılamaması sebebiyle, bir kısım bu inkılaplara ayak direyerek, inkılap hareketlerine muhalif olarak kaldığını söyleyebiliriz.

Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren Türkiye'de siyasi ve sosyal politikaları yönlendiren ana unsurlardan biri olan anti-komünizm, siyasi bir ideolojidir ve kökenleri Ekim 1917 Devrimi sonrasına dayanan, komünist ve komünist olmayan sol akımlara karşı kapitalist ve muhafazakâr güçler tarafından yürütülen siyasi bir savaş enstrümanıdır. Antikomünizm özellikle 1945 sonrası, yani Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren merkezi Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere muazzam propaganda ve telkin araçları (gazeteler, kitaplar, makaleler, radyo, televizyon ve sinema filmleri vb.) yoluyla tüm dünyaya yayılmış sol karşıtı ve kapitalizm taraftarı bir ideolojidir¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB arasında ekonomik ve ideolojik alanlarda başlayan Soğuk Savaş sürecinde, daha İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren devam eden, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı izlediği politika, Türk siyasilerinde ve halkında olumsuz bir imaj oluşturmuştu. Özellikle Sovyet yönetiminin Türkiye'den toprak talebinde bulunduğu iddialarıyla yükselen anti-komünist söylemler, her alanda etkisini göstermekteydi. Toplumunu etkileyen her konu anti-komünizm etkisinde şekilleniyordu. Soğuk Savaş öncesinde, Türkiye'de Sovyetlere bakış ve komünizm algısı aslında çok farklı değildi, ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye'de siyasi söylemin merkezine yerleşti. Özellikle Türkiye'nin, ABD liderliğindeki Soğuk Savaş kampında gözü pek üyelerden biri olarak yerini almasıyla birlikte anti-komünist söylem, pratik siyasal hayatın en belirleyici özelliklerinden biri haline geldi.

Türk siyasetinde oldukça belirleyici ve etkili olan anti-komünizm, dini ve milli duyarlılığı yüksek olan bireylerde ve çevrelerde, kadim Çarlık/Rusluk/Moskofluk algısını beslemiş, içerik olarak zenginleşmiş ve güncellenmiş bir versiyonu oldu.

Sovyetlere karşı Amerika'nın desteğini kazanmak için² sola karşı başlatılan sert hareketler, 1946-1947 yıllarında *komünizmle savaş* adına bürünmüştür³. Bu süreçte komünizme karşı girilen bu epik mücadele sebebiyle Türkiye, pek çok konuda taviz vermiştir. En başta, Cumhuriyetin kurulmasının ardından, Türk toplumunun gelişimi için girilen inkılap hareketleri sekteye uğramış, dinin siyasetten ayrılması üzerine inşa edilen laiklik, etkisini yitirmeye başlamıştı. Daha belirgin

¹ Ertuğrul Meşe, "Soğuk Savaş Döneminde Türk Sağında Rus Algısı: Nefretin Kadim Nesnesi", *VII Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk-Rus İlişkileri" Bildirileri*, Giresun-2017, s. 132.

² Türkiye'nin bu süreçte, Sovyet Rusya'nın tehditlerinden çekinerek, ABD desteği aradığı açıktır. Ancak bu dönemde Sovyet Rusya'yı tehdit olarak göstererek, 1878'den beri arayışı içinde olduğu ciddi bir askeri ittifaka takılabilmek için koz olarak kullandığı ve bu sayede herhangi bir büyük gücün kendisi üzerinde pazarlık yapmasını engellemeyi amaçladığı yönünde görüşler de mevcuttur. Ayrıntı için bkz. Melih Esenbel, *Türkiye'nin Batı ile İttifaka Yönelişi*, İsis Yay., İstanbul-2000, s. 15.

³ Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye*, Ebabel Yayınları, Ankara-2006, s. 114.

halde göze çarpan değişim ise milliyetçilik ve din alanlarında kendini göstermiş; zaman zaman birbiriyle çatışan milliyetçilik ve din, komünizme karşı birlikte hareket etmeye başlamıştı. Buna paralel olarak dini ve milli çevrelerin söylemleri, komünist ideolojinin en büyük düşmanı ABD’nin istek ve söylemlerinin etkisiyle, anti-komünist çizgide ilerleyecekti.

1. Soğuk Savaş’ın Başlarında Türkiye’de Komünist Hareketler ve Anti-Komünizm

Soğuk Savaşın başlarında komünistler, Türkiye’nin konjonktür gereği, çok partili hayata geçmesinin getirdiği demokratik ortam ve bu ortamın verdiği özgürlükten yararlanmaya çalışmışlardır. Ülkedeki komünistler, demokratik sistemin komünizmle birlikte oluşması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü ABD liberal tarzda bir demokratik ortam isterken, komünistler bu sistemin emperyalizme hizmet ettiği gerekçesiyle işçi devrimine dayalı bir demokratik sistem istemişlerdir⁴.

Komünistlerin devrim tarzındaki demokrasi istekleri, dönemin şartları nedeniyle toplum ve siyasiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Sovyetlerin Türkiye’ye karşı *sinir harbi*⁵ başlatmaları sebebiyle, komünistlerin isteklerinin Rus istekleriyle kesiştiği düşünülmüş ve tepkiler ortaya çıkmıştır. Peyami Safa, Ulus Gazetesinde; “*Komünizm Marksist çizgiden çıkararak Stalinist ve yayılcı bir hal almıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin peyk devletleri arasına sokulmaya çalışılmıştır*”⁶ diyerek, komünist hareketlerin arkasında Sovyetlerin olduğu düşüncesini savunmuştur.

Bu dönemde Türkiye’nin komünizme tepkisinin nedeni, sadece ideolojik değildir. Komünizme salt ideoloji olarak baktığımızda, paradigması ve doktrinleri emperyalizme karşı oluşturulmuş toplumsal bir harekettir. Ancak, Sovyet Rusya’nın amaç ve istekleri çerçevesinde bakıldığında, maksadının değiştiğini görmek mümkündür. Türkiye’de Soğuk Savaş döneminin gözüyle komünizme baktığımızda; nasıl Çarlık Rusya’sı, Hristiyanlığı ve Hristiyan azınlıkların haklarını bahane ederek, topraklarını Osmanlı Devleti’nin zararına genişletmek istemişse, komünizm de şimdi Sovyetler Birliği’nin yayılma emellerine aracılık ediyor ve Osmanlı dönemi azınlıklarını ise bu dönemde ülkedeki komünistler temsil etmekteydi.

Türkiye’de hem tarihten gelen Moskof imajının etkisiyle, hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası *sinir harbi* sebebiyle Sovyetlere karşı oluşan antipatinin etkisiyle, komünistlere karşı baskı hareketleri boğucu bir ortam yarattı. Böyle bir ortamda, 1945 sonlarında hükümetin teşviki ve güvenlik kuvvetlerinin etkisiyle yürütülen ve ABD’deki McCarthyçiliğe⁷ benzeyen uygulamalar, döneme damgasını vuran gelişmelerdi.

Bu süreçte, anti-komünist düşüncüyü halka da benimsetmek amaçlanmış ve basın kullanılarak halk yönlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık 1945’te, dönemin Sovyet yanlısı basın organı olarak bilinen Tan Gazetesine karşı “*Kalkın Ey Ehli Vatan*” başlıklı yazısında halkı tahrik etmişti. Yalçın; “*Bu memleket, asırlardan beri, şimalden gelen hücumlara eti, kanı, ruhu ve silahı ile karşı koydu. Millettin varlığı, bu ıstıraplar ve felaketler ile*

⁴ Sabit Dokuyan, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye*, C. 2, IQ Yay., İstanbul-2013, s. 64.

⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya’nın, askeri gücünü de kullanarak, Türkiye’ye karşı toprak talebi gibi isteklerle uygulamaya çalıştığı psikolojik baskıdır. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Çelik, “Soğuk Savaşın Başlarında Sovyet Rusya’nın Güney Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, *Social Sciences Studies Journal*, C. 4, S. 24, 2018, s. 5181-5207.

⁶ *Ulus*, 5 Aralık 1949, s. 1.

⁷ McCarthyçilik; Bu terim, 1940’lı yılların sonunda başlayıp 1950’li yılların sonuna kadar ABD’de devam etmiş anti-Komünist kuşkuculuğunu ifade eder. Bu terim adını ABD senatörü Joseph McCarty’den almıştır. Bu dönemde, çeşitli durumlardan ötürü çeşitli insanlar Komünist ya da Komünist sempatzı olmakla suçlanmış, özel ve devlet kurumlarınca saldırgan soruşturmalara maruz kalmış, bir çok insan işten atılmalarına, kariyerlerinin yok edilmesine, hatta tutuklanmalara maruz kalmıştır. Bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/McCarthyçilik> / Erişim tarihi 23.01.2020.

yoğrulmuştur. Bu defa, yine, anavatan topraklarından parçalar ve Türk istiklalinin hatimesi teşkil edecek surette Boğazlarda üsler isteniyor... Fakat düşman istilası şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır... Büyük vatansaver Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: *Kalkın Ey Ehli Vatan! Mücadele başlıyor. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı uğraşmaya, ona karşı propaganda yapmaya mecburdur*" diye yazmıştı. Bu yazını içeriği Soğuk Savaş süreci boyunca komünizme karşı milli duyguların kullanılacağına bir göstergesiydi. Yazının içeriğinde, sürekli olarak toplumun milli duygularına vurgu yapılarak, komünizm düşmanlığı işlenmiştir.

Yazının yayınlanmasının ertesi günü, 4 Aralık 1945'te, üniversite öğrencileri İstanbul Üniversitesi önünde toplanarak, Tan gazetesinin politikasını protesto ettiler. Daha sonra da gazete binasına saldırıda bulundular. Gazetenin matbaa bölümü tahrip edilerek yağmalandı. Sol yayın satan ABC ve Berrak Kitapevi de bu saldırıdan etkilendiler. Daha sonra Beyoğlu'na giden grup, burada sol eğimli olan Görüşler Dergisi, Yeni Dünya ve La Turque gazetelerini de tahrip ettiler⁸. Hükümet, yaşanan olaylarla ilgili bir dava süreci başlatmış, Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesine⁹ göre, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt birer yıl cezaya çarptırılmıştı.

Komünizm karşısında yaşanan toplumsal infialin ardından bir müdahale de Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından gerçekleştirilmişti. Türkiye Komünistlerinin Sovyetler Birliği ile ilişki içinde olduğu iddiaları, komünist teşkilatlanmaların üzerine dikkatleri toplamıştı. Komünist Parti ve sendikalar bu iddiaları reddetmiş olmasına rağmen, Rusya'ya göndermiş oldukları çeşitli raporlar ortaya çıkmıştı. Şefik Hüsnü Değmer'in, 1945 yılı sonlarında ve 1946 yılında Moskova'ya göndermiş olduğu raporlarda, Türkiye'de basın aracılığı ile izlenen komünist propagandanın bahsedilmişti. TSEKP'nin, Türkiye'nin Rus tehditleri karşısında İngiltere'den yardım istemesine karşılık, Türkiye'nin İngiltere'ye uşaklık ettiği şeklindeki değerlendirmesi de tepkilere neden olmuştu¹⁰. Komünistlerin bu tip girişim ve faaliyetleri de Türkiye'deki anti-komünizm algısını bir ölçüde de olsa haklı çıkarıyordu.

Toplumda oluşan komünizm karşıtı tepki ortamında, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 16 Aralık 1946 tarihinde yayınlanan ve bir gün sonra basında yer alan bir tebliğde, alınan tedbirler halka duyurulmuştu. Sıkıyönetim komutanlığı tarafından yapılan faaliyetler şunlardı; "*Mahkûm komünistler veya müfrit komünist mefkûreleri bazı kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurularak memleket içinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesise ve mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmaya çalıştıkları anlaşılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkezi ve şubeleri, sendikalardan ve partilerden aldıkları direktifli hareket eden kimseler tarafından kurularak ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edilenleri ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir. Bu partilerin fikirlerini yayan sendika, Ses, Nor-Or, Gün gazeteleri ve dergileri ile matbaaları kapatılmıştır. 9 Aralık 1946 tarihli sayısında görülmüş olduğu üzere ülkenin siyasi ve hukuki düzenini bozma yolunda propaganda yapan Yarın Gazetesi dört ay süre ile kapatılmıştır. İrticai yayın yaptığı gerekçesi ile Büyük Doğu dergisi dört ay süre ile kapatılmıştır.*"¹¹

1948 yılına gelindiğinde, komünist propaganda yapan yazıların artması gerekçesiyle önlem alınması için hükümetin faaliyetlerini görmekteyiz. 8 Haziran 1948 tarihli belgede, CHP Konya Milletvekili Fikret Silay'ın Başbakan Hasan Saka'ya; "*Hak ve adalet mefhumlarına sığınarak gizli*

⁸Ahmet Çelik, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Muhafız Basın (1939-1945)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ SBE, Isparta-2011, s. 82-83.

⁹Bu maddenin içeriği; "*Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir (aşağılama) ve tezyif (alay) etmek*" olarak belirtilmektedir.

¹⁰Sabit Dokuyan, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye*, C. 2, IQ Yay., İstanbul-2013, s. 71.

¹¹ *Vatan*, 17 Aralık 1946, s. 1.

gizli komünistlik propagandası yaptıkları sezilen yazılar mevcuttur”¹² diyerek, takibat mercilerinin daha uyanık olmasını istediği raporu üzerine Başbakan’ın, Adalet Bakanı’na gereken önlemleri alması hususunda talimat verdiğini görmekteyiz.

Anti-komünist faaliyetlerden sendikalar da etkilenmişti. Demokratikleşme adına Cemiyetler Kanunu’nda yapılan düzenlemelerle sendika kurma hakkı getirilmişti. Türkiye Sosyalist Partisi tarafından; Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası, Türkiye Basın ve Basın Makinistleri Sendikaları kurulmuştu. Bu beş sendika adına, 14 Aralık 1946 tarihinde, Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu oluşturulmuştu. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ise her iş yerinde bir sendika kurulması taraftarı olduğunu açıklamıştı. Bu sendikalar kendi işkolları içinde birleşerek ulusal bir işçi federasyonunun üyesi olma yolunda ilerleyeceklerdir. Sistem içerisinde bölge birlikleri önemli bir yer tutmuştur. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Ankara İşçi Sendikaları Birliği, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Adana İşçi Sendikaları Birliği, Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği kurulmuştur. İsmi geçen örgütlenmelerin tamamı komünist yapılanma oldukları gerekçesiyle, 16 Aralık 1946 tarihinde İstanbul Sıkı Yönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır¹³. Kapatılan sendikalar, partiler, gazete ve dergilerle alakalı kişilerin evlerine ve işyerlerine polis tarafından baskınlar düzenlenerek 44 kişi yakalanmış ve sorgulanmıştır. Şefik Hüsnü Değmer başta olmak üzere, Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Yusuf Ahıskalı sorguya çekilenler arasındadır.

Yaşanan gelişmeler sonrasında CHP’de aşağıdaki bildiri yayınlamış ve il idare kurullarına göndermiştir; “*Cemiyetler Kanununda yapılan düzenleme ile sınıf esasına dayanan teşekküller oluşturma izni verilmiş ancak dış müdahalelere ve sosyal hayatı bozacak davranışlara izin verilmeyeceği aşikârdır. Sıkıyönetim tarafından kapatılan partiler, sendikalar ve gazeteler koşullara uyma garantisi verseler de komünizmin temsilcisi durumuna gelmişlerdir. Dışarıdan mali destek sağlayan ve bazı saf vatandaşları yanlış yöne sürükleyen, zaruri şartlardan dolayı yaşanan sıkıntıları öne sürerek propaganda yapmak isteyen yayınlar, kimi yerlerde bedava dağıtılarak halkı etkilemeye çalışmıştır. Bu nedenle Sıkıyönetim Komutanlığı aldığı tedbirler yerindedir*”¹⁴

Yaşanan gelişmeler sonrası komünizm davası üniversitelere de sıçramış, Tan olayı sonrasında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde, bu olaya karşılık verileceği iddiası ve bazı hocaların öğrencileri kışkırtması üzerine açılan soruşturmada Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu¹⁵, Behice Boran ve Niyazi Berkes soruşturmaya alınmıştır. 13 Aralık 1945’te Fakülte Dekanı olan Enver Ziya Karal, MEB Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü’ne yazdığı bir mektupta; ismi geçen kişilerin ilmi anlayışla uyuşmayan Görüşler Dergisi’nde yazı yazdıklarını bildirmiştir. İsmi geçen öğretim görevlilerinin, öğrencilere komünizm gibi zararlı fikir aşıladıkları gerekçesiyle soruşturma başlatılmış, görevden uzaklaştırılmaları uygun görülmüş, ancak Danıştay kararı bozmuştur.

Ankara’da sol görüşlü öğrenciler tarafından çıkarılan Ant Dergisi ile yukarıda ismi geçen öğretim üyeleri tarafından desteklenen Adımlar, Yurt ve Dünya dergileri karşıtı bir ideoloji oluşmaya başlamıştır. 5 Mart 1947 tarihinde DTCF konferans salonunda Pertev Naili Boratav’ın konferans vereceği sırada salona gelen sağ görüşlü öğrenciler ile sol görüşlü öğrenciler arasında tartışmalar yaşanmış ve konferans ertelenmiştir.¹⁶ Bu olaylar, daha sonra üniversitelerde Türk gençliğinin birbirine düşman olmasına neden olacak öğrenci kavgalarının temellerini oluşturur. Bu tarihten sonra

¹² BCA, 30.1.0.0/42.252.1.

¹³ Dokuyan, *1945-1950 Yılları...*, C. 2, s. 227.

¹⁴ Dokuyan, *1945-1950 Yılları...*, C. 2, s. 73.

¹⁵ Aclan Sayılğan 1976 tarihli kitabında Muzaffer Şerif Başoğlu ile ilgili şunları söylemektedir; “*Bugün Sosyal Psikoloji alanında dünya çapında bir otoritedir. ABD’de yaşar. Galiba Amerikan vatandaşı da olmuştur. Kendisi 1944 yılında Ankara’da mevkuf bulunurken devrin Reiscumhuru İnönü’nün delaleti ile Roosevelt Amerika’ya davet etmiştir*” Sayılğan, *Türkiye’de Sol...*, s. 307.

¹⁶ *Akşam*, 4 Mayıs 1946, s. 2.

fakültede komünistlerin istenmemesi ile ilgili protesto ve gösteriler devam etmiş, Talebe Birliği'nin organize ettiği olaylar sonucunda Ankara Üniversitesi rektörü istifa etmiş, 10 Nisan 1948 tarihinde de Ankara Üniversitesi Senatosu komünistlikle suçlanan öğretim üyelerinin görevlerine son vermiştir¹⁷. Daha sonra senato kararının bozulmasına rağmen bu hocalar görevlerine dönmemişler, yurt dışında akademik hayatlarına devam etmişlerdir. Bu gelişmelerin yanında, 1946 yılında Milli Talebe Birliği'nin faaliyetlerine izin verilmiş ve *Komünizmle Mücadele Derneği* kurulmuştur. 1947 yılında, Türk Ceza Kanunu'nda komünizm ile ilgili maddeler değiştirilerek, komünizm propagandası için öngörülen cezalar arttırılmıştır.

Antikomünizm, sadece komünizmle mücadele için üretilen salt akademik bilgiler yığını değil, aynı zamanda siyasi, sosyal, dini ve psikolojik süreçleri de biçimlendiren çok katmanlı bir zihniyet halidir¹⁸. Bu haliyle Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye'de anti-komünist çizgide siyasi ve hukuki alanlarda yukarıdaki gelişmeler meydana gelirken, sosyal alanda da komünizmin yayılmasını önlemek için tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla komünizmin karşısına milliyetçilik ve din çıkacaktır.

2. Anti-Komünizm Etkisinde Türkiye'de Din ve Milliyetçilik

Anti-komünizm, Türk toplumunun asli bir biçimde sahip olduğu temel ve vazgeçilemez değerlerin/hassasiyetlerin, komünist bir toplumda hayat bulamayacağına dair bir korku kültürü yaratılarak işletilen bir siyasallaşma söylemidir. Çünkü korku, beklenmedik ve öngörülemez bir durumla karşılaşan insanın, zihnini içinde yaşanan zamana yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizmadır. Toplum oluşturulan bireylerin olumsuz deneyimlerinin etkisiyle biçimlenen bir hayal gücü ile korkular şekillenir ve topluma sirayet eder. *Korku krizi*, kimi zaman bir gerçekliğin abartılması, bilinçli olarak belirli yönlerinin açığa çıkarılması biçiminde, kimi zaman da gerçeklikten tamamen kopuk bir kurgu biçiminde olabilir. Burada amaç, üretilen korku ile siyasal kültürde itaati, uyumu ve oluşmuş olan veya oluşması muhtemel ittifakın sürekliliğini ve toplumsal kontrolü sağlamaktır. Bu korkunun oldukça işlevsel kullanımını, genel olarak Türk siyasetinde ve özellikle de milliyetçi ve muhafazakâr reaksiyoner söylemlerde daha belirgin bir biçimde görmekle birlikte, bu tür bir siyasallaşma tek başına anti-komünizme indirgenemez¹⁹. Ancak yine de Türk siyasetinde anti-komünizm, hayatlarının önemli bir bölümünü Tek Parti döneminde yaşayan dindar, milliyetçi ve muhafazakâr kişilerin önemli bir kısmının, siyasal sosyalleşmesinde önemli reaksiyon damarlarından biri olmuştur.

Komünistler, Türkiye'nin nüfusuna göre sayıca çok küçük bir topluluk olsalar da, sırtlarını dayadıkları, dış kuvvetler tarafından kendilerine sağlanan büyük imkânlarla, devlet ve milleti tehdit eden iç düşmanların en tehlikelisi, olarak vasıflandırılmaktadırlar²⁰. Bu yüzden, Türk solunun tavır ve davranışları ile bu algının oluşmasına yaptığı katkı saklı tutulmak kaydıyla; milliyetçiliğe, Türkçülüğe ve İslamiyet'e düşman ideolojilerin başında ilmi sosyalizm denilen, Marksist sosyalizm, diğer adı ile komünizm gelmektedir.

İslamcılık, Osmanlı ve saltanatı çağrıştırdığı, daha da önemlisi milli devlet anlayışına uygun olmadığı için, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren reddedilmiş, her türlü aşırı İslami eğilimler cumhuriyet ve laikliğe tehdit olarak algılanmıştır. 1940'lı yıllarda durum çok farklı olmamış, rejim öncelikli olarak milliyetçi, laik ve cumhuriyetçi olarak tanımlanmıştır. Eğitim sistemi, gündelik siyaset ve gazetelerin savunduğu değerler bu eksene dayanmıştır²¹. Rejimin komünizm ile ilişkisi ise özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında şiddetlenmiştir. Bu yeni siyasal durumda ise

¹⁷ Dokuyan, *1945-1950 Yılları...*, C. 2, s. 73-81.

¹⁸ Meşe, "Soğuk Savaş...", s. 133.

¹⁹ Ertuğrul Meşe, *Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya-2013, s. 10.

²⁰ Nejdet Sançar, *Türk, Moskof ve Komünist*, Toprak Dergisi Yay., İstanbul-1959, s. 217

²¹ Levent Cantek, *Cumhuriyetin Büluğ Çağı*, İletişim Yay., İstanbul-2013, s. 272.

komünizme karşı yalnızca Türk Milliyetçiliğine başvurulmamış, toplumda daha sağlam dayanakları olan İslam da kullanılmıştır. Böylelikle 1940’lı yılların ikinci yarısından itibaren İslam ve Milliyetçiliği yakınlaştıran yeni bir siyasi çizgi oluşmuştur²². Bir başka ifadeyle, başlangıçta Osmanlı ve Saltanat karşıtlığı nedeniyle cumhuriyet ve laikliğe dayanan Türk milliyetçiliği, biçim değiştirerek İslam ile ortak paydada buluşmuştur. 1940’lı yıllar, bu sürecin miladını oluşturmaktadır²³. Sonraki süreçte Milliyetçi ve İslamcı kesimler, milliyetçi muhafazakâr kimlikleriyle, anti-komünist eylemlerde ortak hareket etmişlerdir.

Temel kültürel unsurlardan olan din ve milliyetçilik, Soğuk Savaş öncesindeki misyonlarını anti-komünizm etkisiyle yeni misyonlarına bırakmışlardır. Komünizmin yayılmasının önündeki iki bariyer olarak yerlerini alırken, içerikleri yeniden tanımlanacaktır. Rusya’nın/komünizmin iç siyasetteki ideolojik karşılığı olan anti-komünizm ve devlet milliyetçiliğinden uzaklaştırılan Türk milliyetçiliği ve dini duyarlılıklar, komünizmle mücadelede iki önemli unsur haline gelmiştir.

2.1. Anti-Komünizm ve Milliyetçilik

İç siyaset açısından baktığımızda milliyetçilik, çeşitli sorunları kendi açısından ele alan ve her düşüncüyü buna göre şekillendiren, toplumun hemen hemen tüm faaliyetlerine hâkim bir güçtür. Taassuptan arındırılmış bir milliyetçiliği, toplumu milli kültüre ve evrensel anlayışa götüren bir araç olarak görebiliriz. Ancak söz konusu süreçte, Türk milliyetçiliği de toplumsal ve ekonomik değişkenlerin yarattığı etkilerden uzak kalamamıştır.

1945’ten sonraki liberalizasyon, milliyetçiliğin fikir içeriğinde bazı değişikliklere yol açtı. Akılcı ve materyalist bir milliyetçilik anlayışının, solcu fikirlerin sızmasına elverişli bir zemin hazırlayacağından özellikle endişe duyulmaktaydı. Uygulanagelen milliyetçilik anlayışının ve belirsiz bir toplumsal ahenk görüşünün bütün sol düşüncelere karşı en güçlü siper olduğuna inanılıyordu. Sendikaların büyük bir kısmı, çeşitli yayınlar ve kurulan iki siyasi parti, Marksist fikirlerin etkisi altına girmişti. Bu durumdan materyalist ve din aleyhtarı bir milliyetçiliğin, Marksist ideolojiye karşı koyamadığı sonucu çıkarıldı²⁴. Hatta bu çeşit bir milliyetçilik anlayışı, dinde uygulanması düşünülen liberalizasyon siyasetiyle de bağdaşmıyordu.

1946 yılı sonlarından itibaren Türkiye’de, yavaş yavaş yeni bir milliyetçilik anlayışı belirdi. Milliyetçiliğin yeni bir yorumunun yapılması fikrini ortaya atan Hamdullah Suphi Tanrıöver, “*Milli gücün kaynaklarının tarihte, özellikle Osmanlı tarihinde bulunduğunu iddia ediyordu. Müslümanlık, Türk toplumlarının ruhunda yaşadığı için, milliyetçiliğin tarih ve dine dayandırılmasını istiyordu.*”²⁵ Din ile tarih arasında o kadar sıkı bir ilişki vardı ki, biri olmadan öteki düşünülemezdi. Bu anlayışın ikame edilmesi yönünde, Türk Ocakları’nın yayın organı olan *Türk Yurdu Dergisi* de çıkarılmaya ve yeni milliyetçilik anlayışını yaymaya başladı.

Cumhuriyet Halk Partisi de, 1947 yılında toplanan kurultayında, bir yandan milliyetçiliğin komünizmle mücadelede kullanılacağını belirtirken, öte yandan da parti programında yer alan milliyetçilik kavramının tanımını değiştirmeye karar verdi. Yeni tanıma göre milliyetçiliği, ırkçılık ve sosyalizmden ayırt edebilmek için, siyasi milliyetçilik yerine dil, ortak kültür ve tarihe dayanan bir milliyetçilik kavramı ortaya konuyordu²⁶. Başbakan Recep Peker, İstanbul Üniversitesi’nde

²² Aslında, İslamcı ideoloji milliyetçiliği şekillendirmiş, milliyetçi ideoloji dinsel içeriklerle yeniden tanımlanmıştır. Bu iki ideolojinin birleşmesi ile sağ ideolojinin tanımı yapılmıştır. Bu birleşmeden sonra Türkiye Sağ’ının açılımı “*Muhafazakar Milliyetçi Türkiye*” olmuştur.

²³ Cantek, *Cumhuriyetin Büluğ ...*, s. 272-274.

²⁴ Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul-2016, s. 333.

²⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Ocakları’nda din aleyhtarlığını savunanlar arasında yer alan H. S. Tanrıöver, şimdi milliyetçiliği dine dayandırmak istiyordu. Bkz. *CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, Ankara-1948.

²⁶ Karpaz, *Türk Demokrasi...*, s. 335.

yaptığı bir konuşmasında; “Milliyetçi mefkûreyi teperek ve beynelmilelcilik sınırlarına giren ideolojilere saparak, yabancı devletlerin unsurlarıyla iş ve baş birliği yapan insanlara dikkat etmeliyiz. Komünizmden ve ırkçılıktan korunmanın en tesirli vasıtası asil, temiz ve billurlaşmış bir milliyetçilik duygusudur”²⁷ diyerek milliyetçiliğin yeni misyonunu belirlemiş ve tanımını yapmıştı. Bu yaklaşım, basın-yayın çevrelerindeki yazar-çizer takımını da etkiledi.

Komünizmin panzehiri olarak milliyetçiliği ön plana çıkara yazılar gazete ve dergilerde bolca yer almaya başlamıştı. Örneğin, Süleyman Nazif “Rus Kimdir, Moskof Nedir?” adlı yazısında; “Moskof’un barışı aldatıcı, susması kuduz, yaltaklanması hain, yardımı ihanet doludur. Ey Türk oğlu!.. Sana damarlarındaki kanı hediye edenler, kanlarının son damlalarını Moskof savaşlarında döktüler. Sen bugün, yarın ne olursan ol, fakat unutma ki o şehitlerin ebedî bir yetimisin!.. Bu din, bu devlet, bu vatan gibi, bu gayız, bu kin, bu intikam da onların sana mübarek bir mirasıdır! Dünyada bir Rusya ve bir Rus kaldıkça bu hakkına ve bu vazifene hürmet et: Hakkın öldürmek, vazifen, gerekirse hemen ölmektir, Türkoğlu!” diye seslenerek, komünizmin karşısına milliyetçiliği koyuyordu.

Bu gelişmeler göstermektedir ki, Soğuk Savaş yıllarında, tarihten miras kalan Moskofçuluk, anti-komünizme evrilmişti. Kullanılan unsurlar muhtevası yeniden oluşturulan milliyetçilikti. Hayrani Ilgar’ın; “Şurası da tarihi bir gerçektir ki; Türk’ün can düşmanı Moskof’tur. Moskof’un bugünkü adı ise: Komünist Rusya’dır. Rusya adı bir vasıtaadır; Türk’ün can düşmanı: Komünizmdir”²⁸ ifadeleriyle vurguladığı yaklaşım, anti-komünist cephenin genel olarak kabul ettiği bir görüştü.

Geçmişten devralınan ve Türk’ün can düşmanı olarak görülen Moskof imgesinin çok açık bir biçimde komünizmle eşitlenmiş biçimde algılanması hali, dönemin bütün milliyetçi ve muhafazakâr yazınında görülüyordu. Özellikle Hüseyin Nihal Atsız’ın yazıları, bu eşitlemenin tipik örneklerinin başında gelir. Atsız, “Tarihin Barışmaz Düşmanları” adlı yazısında, bu konu hakkında şu görüşleri ileri sürer: “Komünizm, ruh ve seciye bakımından soysuzlaşmış binlerce casusu bulunan bir Moskof emperyalizmidir.”²⁹ Yazıda, Moskoflukla komünizm eşitlenmiş ve komünizm taraftarlığı vatan hainliği olarak görülmüş ve yok edilmelerinin bir gereklilik olduğu belirtilmiştir. Tarihten beslenen Türk milliyetçiliği, komünizmin karşısına çıkarılırken, yine tarihi bir hadise olan Rus düşmanlığını yanına almıştır.

Türkçü bir yazar olan Hüseyin Nihal Atsız’ın Orhun Dergisi’nin 15. ve 16. sayılarında yayınlanan “Başvekil Saraçoğlu Şükrü’ye Açık Mektup 1 ve 2” adlı yazılar da komünizme ve komünistlere karşı tepkinin oluşmasında etkili olmuştur. Kimi sol görüşlü kişilerin, özellikle eğitim ve kültür hayatında görünür olması, milliyetçi çevrelerde tepkilere neden olmuş, Nihal Atsız’ın yazılarında bu tepkiler açıkça görülmüştü. Nihal Atsız; “Sayın Başvekil!... devlet bilmeden koynunda yılan besliyor. Kızıl gözlü, sinsi ve zehirli yılanlar. Bu yılanlar... vatani arkadan vuracaklar, bekledikleri kızıl sabahı Türkiye’ye getirecek olan yabancı ordulara ajanlık edeceklerdir.... Solculuk, gördüğü müsamaha ve kayıtsızlıktan faydalanarak sinsi sinsi ilerliyor.... Arasına gayrı memnunları, gayrı Türkleri de alarak büyüyor. Yalnız mahrem ve samimi düşünce halinde kalmayarak hareket haline geçiyor...”³⁰ diyerek, toplumdaki komünist gelişmeden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu yazılardan sonra Sabahattin Ali, Nihal Atsız’a dava açmıştır. Bu dava süreci 1944 milliyetçilikle komünizm arasındaki mücadelenin ilk basamağı olduğu için bir adli olaydan daha fazla bir anlama sahiptir.

Komünizme karşı ilk toplumsal tepki olan *Tan Olayında*, Hüseyin Cahit Yalçın’ın “*Kalkın Ey Ehli Vatan*” çağrısında kullanmaya başladığı komünizme karşı milliyetçilik daha sonraki süreçte de

²⁷ Ulus, 29 Mart 1947, s. 1.

²⁸ Hayrani Ilgar, *Komünizm ve Tenkidi*, TKMD Genel Merkezi Yay., İzmir-1966, s. 5.

²⁹ Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Ülküsü*, İrfan Yay., İstanbul-2003, s. 61.

³⁰ Hüseyin Nihal Atsız, “Başvekil Saraçoğlu’na Birinci Açık Mektup”, *Orhun Dergisi*, S. 15, 1944, s. 3.

devam etmiştir. Bu gelişmelerden bir tanesi de 1936 yılında, Hatay’da Türklere zulüm edilmesini protesto etmek için toplanmasının siyasi maksatla olduğu gerekçesi ile kapatılan Milli Türk Talebe Birliği’nin, 1946 yılında, Türk Talebe Birliği adıyla tekrar faaliyete geçirilmesi olmuştur. 17 Şubat 1947 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla başına Milli ifadesi tekrar konulmuştur. Ancak kurulduğu dönemlerde seküler milliyetçi çizgide olan bu birlik, anti-komünist reaksiyonla birlikte, gittikçe İslâmcı bir çizgiye yönelmiş³¹ ve bu çizgide komünizmle mücadele etmiştir.

2.2. Anti-Komünizm ve Din

Türk toplumunun Soğuk Savaş’ın ideolojiler mücadelesinde Komünizme karşı sağlam durması ve anti-komünist cephenin güçlenmesi bakımından dini değerlerin kullanılması da öne çıkan bir tercih olmuştur. Böylece Cumhuriyet’in seküler yaklaşımlarında bazı tavizler verilmesi gibi bir durum oluşmuştu. Muhafazakârlar, İslamiyet’i aynı zamanda bir eğitim kurumu olarak kabul ediyorlar ve dinin hayattan çıkarılmasını, toplumun ahlaki yapısının bozulmasında etken olarak görüyorlardı. Soğuk Savaş döneminde ahlak bozulması ile komünist ideolojinin toplumda rağbet görmesi aynı anlama geliyordu.

Toplumsal gerçekliğin en önemli unsurlarından birisi olan din, toplumsal yapının davranışlarının belirlenmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Bu bakımdan dinin temel fonksiyonlarından biri de, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma gelmektedir³². Bu süreçte en önemli fonksiyonu anti-komünist misyona hizmet etmek olan din, bu amaçla siyaset aracı haline getirilerek, komünizmin karşısına çıkarılması işlevinin ve amacının yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur.

Bu dönemde, Türkiye’de zemin bulmuş komünist eğilimlere karşı koymak, dinin en önemli göreviydi. Cumhuriyetin dini geri plana iten pozitivist felsefesinin, sol akımlara etkili bir şekilde karşı koyamadığını, bilakis onları güçlendirdiğini iddia ediliyordu. Bu kişiler sol akımların etkisini yok etmek, gençliği maddeciliğin kötülüklerinden korumak ve onlara fedakârlık ruhunu ve vatana bağlılığı aşımak için dine dayanan bir eğitimi savunuyorlardı. Bunun için öncelikli ve vazgeçilmez tedbir, hükümetin din politikasını değiştirmesi ve okullarda din eğitimi verilmesiydi³³. Dolayısıyla bunu sağlayacak bir hükümetin işbaşına gelmesini de istiyorlardı. O dönem anti-komünist amaçlarla dinin yeniden yorumlanması ve sol akımların laik sistem yüzünden yayıldığı iddiası, bugünlere uzanan, Atatürk dini baltaladı, düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır.

Türkiye’de oluşan bu ani din liberasyonu Soğuk Savaşın etkisiyle olduğu kesindir. Çünkü bu dönüşüm süreci, komünist Rusya’nın baş düşmanı ABD tarafından önerilmiş ve desteklenmiştir. “SSCB komünisttir, dinsizlikle yayılır, komünizmin topluma yayılmasını önleyecek biricik inanç dindir; yığınları dine yönelteceğiz ki komünist olmasınlar” diyen ABD, 1945’ten sonra Sovyet yayılmasından çekinen Batı Avrupa ülkelerine ve Türkiye’ye dine sınıksız sarılmı buyruğunu vermiş; SSCB’nin komşusu olan Türkiye’ye de; “Sizin SSCB topraklarında yaşayan milyonlarca soydaşınız ve dindaşınız var; soy ve din kardeşliğiyle onları kendi önderliğiniz altında toplayıp SSCB’ye karşı ayaklandırarak, ABD’nin koruması altında, tıpkı atalarınızın kurduğu Osmanlı imparatorluğunun pırlantılı dönemini diriltebilirsiniz”³⁴ diyerek, adeta nasihat vermişti, Bu nasihat Türkiye’de siyasi çevreler tarafından da kabul görmüş, din politikaları üzerinde etkili olmuştur.

Toplumsal alandan dinin, dini simge ve önderlerin geri çektilmesi, 1930’lu yıllardan itibaren toplumda dini, siyasi ve sosyal boyutları olan bir durumun yani manevi buhranın ortaya çıkmasına

³¹ Emine Öztürk, “Mili Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ve Antikomünizm”, *SDÜSBE Dergisi*, Yıl:2016, S. 25, s. 104.

³² Mustafa Keskin, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004)*, Sayı: 2, s. 11-12.

³³ Karpas, *Türk Demokrasi...*, s. 354-355.

³⁴ Cengiz Özakıncı, *İrtica 1945-1999 Türkiye’de İrtica ve Emperyalizm*, Otopsi Yay., İstanbul-2002, s. 80.

neden olduğu savunulmaya başlanmıştır. Bu buhrana dikkat çeken Osman Turan'a göre, "Türkiye 'de komünizmin bu derece süratle yayılması ve azgınlaşması, başka memleketlerden farklı olarak, iktisadi ve içtimai şartlardan ziyade manevi buhranın tabii bir neticesi olmuş; münevverlere ait kültür, ahlak ve mefkûre sükûtu, sosyalist moda ve propagandanın kısa zamanda marazi bir inkişafına kâfi gelmiştir."³⁵

Dinde Liberalizasyonun gerçek sebepleri ve bu liberalizasyonun içinde geliştiği sosyo-kültürel ortam göz önünde tutulduğunda pek iyimser olunamaz. Çünkü İslamiyet'in maneviyatını bir kenara koyarak, O'na savunma aracı olarak bakılması, gerçek amacının dışına çıkarılmasına ve günümüze kadar uzanan süreçte siyasete alet edilmesine ve toplumu istenilen amaç için yönlendirecek bir araç olarak bakılmasına neden olmuştur. Dinin komünizmin karşısına savunma aracı olarak çıkarılması, tıpkı milliyetçilikte olduğu gibi, toplumun önde gelen kişileri tarafından kaleme alınan yazılarla servis edilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek "Moskof" adlı eserinde; "Maddeler ve manalar, insanlar ve davalar arasında olduğu gibi, toplumlar ve milletler arasındaki zıtlığa, buz dağı ve yanardağ derecesinde en iyi örnek, Moskofla Türk... Tarih böyle bir zıtlığı hiçbir milletle hiçbir toplum arasında ve hiçbir zaman ve mekânda kaydetmedi. (...) Evet, doğrudan doğruya birbirinin vücut hikmetine düşman olmaktan gelen böyle bir zıddiyet münafereği, tarihte tektir ve sadece Türk ile Moskof'a hastır. Onun içindir ki, bütün bu incelikleri düşünmeden sezen halkımızın dilinde Moskof, sade Moskof değil, Moskof Gâvurudur. Türk, ciğerinin ta içinden gelen bir havayla ve dışlarını gıcırdatarak "Moskof Gâvuru" derken, olanca dayanağını Müslümanlıkta bulur..."³⁶ diyerek dini komünizmin karşısına koymuştur.

Cemal Kutay, Ocak 1946'da devlet yardımı alarak yayınlamaya başladığı Millet Dergisi'nin 2 Ocak 1947 günlü 48. sayısında, okuyucularına şöyle seslenmekteydi; "... Anneler ve babalar!.. Vicdan hesaplaşması döneminiz gelmiştir. Yavrularınıza ebedi ve tek Allah fikrini telkin ediniz... Allahsız bir nesil yetiştirmeyiniz! Gençliği Allahsız ve dinsiz yetiştirmekten kurtarmalısınız"³⁷

Tüm bu din lehine propagandalardan sonra, komünizm karşıtlığı ile paralel olarak Türkiye'de din konusunda farklı politikalar izlenmeye başlanmıştır. Muhalefetin, "dinsizlik" iddialarına muhatap olan Cumhuriyet Halk Partisi, 1947 yılında toplanan kurultayında, vatandaşları din konusunda bilinçli hale getirmek için girişimlerde bulunulmasını kabul etmiştir. Bundan sonra nedenleri farklı da olsa, ilk olarak, 27 Ocak 1947'de okullar dışında din eğitimi kabul edilmiş, 25 Kasım 1949'da isteğe bağlı olarak okullarda din eğitimi alınmasına karar verilmiştir. Arkasından Türk-Amerikan Karma Eğitim Komisyonu'nun

"Okullarda okutulacak din derslerinin programları kitapları ve öğretmenlerinin aydınlatılması konuları üzerinde incelemeler yapmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nda toplanan yetkili karma komisyonun raporuna dayanılarak; Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi dini ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilk okullarda din öğretimi yapılmasının uygun olduğunu..."³⁸ şeklinde verdiği karar neticesinde okullarda din dersi okutulmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde, komünizmle mücadele de kullanılan dini bir unsur da cami imamlarıydı. İmamlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan aldıkları direkt talimatla komünizmin İslam'a aykırı olduğu yönünde hutbeler vermişlerdir. Dünya Gazetesi'nde çıkan bir haberde; "Topraklı Camii'nde imam Mustafa Uçarok hutbede Türkçe bahsini okurken, Rus idaresinin fenalığından, komünist rejimin İslamla asla uygun düşmeyeceğinden bahsetmiş ve Rusların din düşmanı olduğunu da ilave ettiği bir sırada cemaatten İbrahim Balayıl, ayağa kalkarak, -sen yalan söylüyorsun- diye bağırmıştır. Bunun üzerine İbrahim Balayıl polis tarafından tutuklanmıştır. Suçlu

³⁵ Meşe, *Türk Siyasal Yaşa...*, s. 35.

³⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Moskof*, Büyük Doğu Yay., İstanbul-2007, s. 5-6.

³⁷ Özakıncı, *İrtica 1945-1999...*, s. 86-87.

³⁸ *BCA*, 30..18.1.2/124.81..15.

Soğuk Savaşın Başlarında Türkiye’de Anti-Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din sorgusunu müteakip tevkif edilmiş, akli muvazenesinden şüphe edilerek hastaneye kaldırılmıştır.”³⁹ Gazete haberinde komünizm karşıtı imama tepki gösteren şahıstan suçlu olarak bahsedilmesi de komünist sempatanlarına karşı oluşan tavrı göstermekteydi.

Dönemin liberal demokratik havasından partiler de etkilenerek, din alanında liberalizasyonu savunmaya başladılar. Liberalizasyon istekleri Aralık 1946’da, sol akımlara karşı bir savunma önlemi adı altında başladı ve siyasi partiler tarafından benimsendi⁴⁰.

Yine bu dönemin en çarpıcı gelişmesi CHP’nin konjontüre göre hareket etmesidir. İnkılapların uygulayıcısı olan CHP’nin paradigması da değişmiştir. CHP, din eğitiminin yaygınlaştırılması, İslam dünyasıyla ilişkilerin artırılması, din adamlarına ekonomik destek sağlanması gibi konuların parti programı içerisinde yer alması yönünde girişimleri artırmıştı. 15 Şubat 1949 tarihinde, din dersleri, Karma Eğitim Komisyonu’nun kararıyla ilkokullarda okutulmaya başlanmıştı. CHP’nin din konusunda attığı diğer adım da İlahiyat Fakültesinin açılması olmuştur. 4 Haziran 1949 tarihli Meclis oturumunda, Ankara Üniversitesine bağlı, 4 yıl eğitim verecek olan İlahiyat Fakültesi’nin açılması resmen kabul edilmiştir⁴¹. CHP’nin attığı diğer adım ise; İslam ve Türk Büyüklerinin Türbelerinin Ziyarete Açılması Kararı’dır. 1 Mart 1950 tarihli Meclis oturumunda Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Bir Takım Unvanların Meni ve İlgasına dair 677 Sayılı Kanununun 1. Fıkrasına bir madde eklenmesi görüşülmüş ve 1 Mart 1950 tarihli ve 5566 Sayılı Kanun olarak yürürlüğe giren uygulama ile Tekke, Zaviye ve Türbeler ziyarete açılmıştır⁴².

Kamu görevlilerinden istenen sadakat yeminlerinden, bürokrasinin ve üniversitelerin sol eğilimlilerden temizlenmesine kadar varan antikomünist kampanyaya, aydınların önemli bir bölümü sessiz bir onay verirken, sağcı siyasetçiler bu kampanyaların vurucu gücü olarak sahne aldı. Bu yıllar, toplumdaki muhafazakâr eğilimlerin kuvvetlendiği, aydın karşıtlığının yaygınlaştığı bir dönem olarak tarihe geçti⁴³. Bu gelişmeler; anti-komünist mücadeleleri kutsallaştırmaları da koyu bir muhafazakârlığın güç kazanmasının etkenlerinden biriydi.

Türkiye’nin anti-komünist çizgide dinin yerinin tekrar belirlenmesi sadece iç politikada geçerli bir durum olarak değerlendirilmemiş, ayrıca Türkiye’nin dış politikasında etkili hale getirilerek, komünizmin İslam dünyasında yayılmasına da engel olacağı gündeme getirilmişti. Cemal Kutay’ın çıkardığı Millet Dergisi’nin 31 Ocak 1946 günlü 1. Sayısında; “*Din, İslam eleminde her şeye hâkim ve her şeyin üstünde bir varlıktır. İslam hayatını Türk davasına ne kadar bağlı olduğunu görmemek kabil değildir. Dünyanın her tarafına yayılmış olan İslam âleminin, inkılapçı ve modern İslamlığı temsil eden Türkiyesiz bir mana ifade edemeyeceği açık hakikattir. Farzı mahal olarak İslam milletleri gibi bir birlik teşkil etmeğe muvaffak olsalar, bunun sebep ve amillerini Türkiye’den başka bir yerde aramamalıdır. Bekledikleri şey yalnız Türkiye’nin yardımudur*”⁴⁴ denilerek, Türkiye’nin Müslüman ülkelere de önderlik edebileceği belirtilmiştir. Burada yine amaç Sovyet Rusya’nın çevrelenmesini hedefleyen *Yeşil Kuşak*⁴⁵ projesine Türkiye’yi dâhil etmektir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünyada, SSCB’nin Türkiye’ye yönelik sindirici politikaları, hem Sovyetlere, hem de onun ideolojisi olan komünizme karşı düşmanca bir tutum için girilmesine neden olmuştur. Bunun neticesinde Türkiye, diğer kutbun lideri ABD’ye

³⁹ *Dünya*, 20 Ağustos 1954, s. 7.

⁴⁰ Karpat, *Türk Demokrasi...*, s. 365.

⁴¹ *TBMMTD*, 4 Haziran 1949, 8. Dönem, C. 20, s. 284.

⁴² *TBMMTD*, 1 Mart 1950, 8. Dönem, C. 25, s. 36.

⁴³ Örnek, *Türkiye’nin Soğuk...*, s. 102.

⁴⁴ Özakıncı, *İrtica 1945-1999...*, s. 81-82.

⁴⁵ Soğuk Savaş sürecinde, ABD’nin ılımlı İslam’ı kullanarak, SSCB’yi ve komünist ideolojiyi çevrelemeye çalıştığı projenin adıdır.

yanaşmış, bu da ABD'nin Türkiye üzerinde hâkimiyet kurmasını kolaylaştırmış ve Türkiye'nin politikalarında ABD etkisi görülmeye başlamıştır. Bu etki, dış politika da olduğu gibi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel politikalarına da yansımıştır.

Komünist ideoloji, Soğuk Savaş'ın başlarında Sovyet Rusya'nın ideolojisi olarak görülmüş, hem tarihi sebepler, hem de Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı uyguladığı politika sebebiyle Türkiye'de düşman olarak ilan edilmiş ve halk arasında yayılmaması için önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden biri de, milliyetçilik ve dinin komünizm karşısına çıkarılma plan ve gayretleri olmuştur. Bu sebeple milliyetçilik ve din ittifak kurarak komünizmin karşısındaki yerlerini almışlardır. Bu durum ise farklı sosyolojik ve kültürel sonuçlar doğurmuştur.

Milliyetçilik ve dinin muhtevalarının değiştirilerek komünizm karşısına çıkarılmasının önemli sonuçlarından biri; Cumhuriyet Türkiye'sinin temel politikası olan modernleşme sürecini sekteye uğratması olmuştur. Her şeyden önce modernleşme ve taassubun etkisini kırma adına yapılan bazı inkılaplardan memnun olmayan kesim, bu süreçte kendine alan bulmuş ve su yüzüne çıkmıştır.

Ulus yaratma, toplumu ulusal kolektif düşüncede birleştirme, milli iktisat oluşturma gibi misyonları taşıyan milliyetçilik, din ile ittifak yaparak bu misyonundan uzaklaşmıştır. Hatta inkılapların uygulayıcısı konumundaki CHP de milliyetçiliğin tanımını değiştirenlerden olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde, hem din hem de milliyetçilik çizgisinde komünizmle mücadele edilirken yaşanan büyük çelişkilerden biri, bir taraftan ABD kültür ve yaşam tarzının hızla ülkede yayılırken, diğer taraftan komünizm karşısında durabilecek, dindar ve milli hassasiyeti yüksek bir nesil yetiştirmek için dinin ve milliyetçiliğin ön plana çıkarılmaya çalışılmasıdır.

Üzerinde durmamız gereken diğer bir çelişki de; Osman Turan'ın da belirttiği yaşanan manevi buhranın ortaya çıkmasında, Kemalizm'in dini alanı daraltan laiklik politikalarını esas neden olarak gösterilmesidir. Ancak Türkiye'de komünizmin gücü ve popülerliği bakımından bir tespit yaparsak; görece bu olumsuzlukların giderildiği dönemlerden sonra -yani manevi boşluğun dinle doldurulmasından sonra- özellikle de 1960'lardan itibaren Türkiye'de komünizmin ve solun çok daha güçlü ve yaygın bir pozisyon aldığını söyleyebiliriz. Bize göre; o dönem için sol fikirlerin yayılmasının asıl sebebi, din ve maneviyat eksikliğinden ziyade; halkın ekonomik durumu ve eğitim seviyesinin düşüklüğüyle ilgili olmuştur. Daha sonraki süreçlerde de komünizm etkisini kaybetmeyecek, Sovyetlerin dağılması ve hatta sonrasında da Türkiye'de mücadele devam edecektir.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Akşam, 4 Mayıs 1946, s. 2.

Vatan, 17 Aralık 1946, s. 1.

Ulus, 29 Mart 1947, s. 1. -5 Aralık 1949.

Zafer, 25 Aralık 1950, s. 1.

Dünya, 20 Ağustos 1954, s. 7.

Arşiv Kaynakları

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 30..18.1.2/124.81..15.

BCA, 30.1.0.0/42.252.1.

TBMMTD (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Defteri), 4 Haziran 1949, 8. Dönem, C. 20, s. 284.

TBMMTD, 1 Mart 1950, 8. Dönem, C. 25, s. 36.

Soğuk Savaşın Başlarında Türkiye 'de Anti-Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara-1948.

Basılı Eserler

- ATSIZ, Hüseyin Nihal, “Başvekil Saraçoğlu’na Birinci Açık Mektup”, *Orhun Dergisi*, S. 15, 1944.
- _____, *Türk Ülküsü*, İrfan Yay., İstanbul-2003.
- CANTEK, Levent, *Cumhuriyetin Büluğ Çağı*, İletişim Yay., İstanbul-2013.
- ÇELİK, Ahmet, *Atatürk Döneminde Türkiye 'de Komünist Propagandaya Karşı Alınan Önlemler*, *History Studies*, C. 10, S. 10, Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı.
- _____, “Soğuk Savaşın Başlarında Sovyet Rusya’nın Güney Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, *Social Sciences Studies Journal*, C. 4, S. 24, 2018.
- _____, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Muhalif Basın (1939-1945)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ SBE, Isparta-2011.
- DOKUYAN, Sabit, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye*, C. 2, IQ Yay., İstanbul-2013.
- DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- ESENBEL, Melih, *Türkiye'nin Batı ile İttifaka Yönelişi*, İsis Yay., İstanbul-2000.
- ILGAR, Hayrani, *Komünizm ve Tenkidi*, TKMD Genel Merkezi Yay., İzmir-1966.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş yay., İstanbul-2016.
- KESKİN, Y. Mustafa, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004)*, Sayı: 2.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Moskof*, Büyük Doğu Yay., İstanbul-2007.
- MERİH, Turgay, *Soğuk Savaş ve Türkiye*, Ebabel Yayınları, Ankara-2006.
- MEŞE, Ertuğrul, *Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya-2013.
- _____, “Soğuk Savaş Döneminde Türk Sağında Rus Algısı: Nefretin Kadim Nesnesi”, *VII Uluslararası Karadeniz Sempozyumu “Türk-Rus İlişkileri” Bildirileri*, Giresun-2017.
- ÖRNEK, Cangül, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, Can Yay., İstanbul-2015.
- ÖZAKINCI, Cengiz, *İrtica 1945-1999 Türkiye 'de İrtica ve Emperyalizm*, Otopsi Yay., İstanbul-2002.
- ÖZTÜRK, Emine, “Mili Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ve Antikomünizm”, *SDÜSBED*, Yıl:2016, S. 25.
- SAYILGAN, Aclan, *Türkiye 'de Sol Hareketler*, Otağ Yay., Ankara-1976.
- WEİSBAND, Edward, *İkinci Dünya Savaşı 'nda İnönü 'nün Dış Politikası*, C. 1, Çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yay., İstanbul-200.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/McCarthycilik>

